

SKOLAN OCH SEDLIGHETSRORELSEN

FÖREDRAG

VID

ALLMÄNNA FOLKSKOLLÄRAREMÖTET

I STOCKHOLM 1903

AF

KAROLINA WIDERSTRÖM

MED. DOKTOR

STOCKHOLM

IDUNS KUNGL. HOFBOKTRYCKERI

1903

SKOLAN OCH SÄLLSKAPET

FÖREDRAG

ALMÄNNA FÖRENINGEN

1890

HAROLD WILHELM

Skolan och sedlighetsrörelsen.

Den roll, skolan spelar i ungdomens uppfostran, har under tidernas lopp blifvit allt större och större och dess makt har ock i samma proportion ökats. För närvarande äger skolan också oerhördt stor makt, en fruktansvärd makt, skulle jag vilja säga. Man kan mången gång förundra sig öfver, att föräldrar kunna vara så likgiltiga, som de ofta äro, för det faktum, att skolan nästan alldeles bemäktigar sig deras barn.

Men med makt följa ansvar. Och uppenbart är, att skolan i ganska stor utsträckning också känner detta ansvar. Därom vittna sträfvandena att begränsa eller stryka bort en del ämnen och att utvidga eller tillägga andra af större vikt; därom vittnar framträdandet af valfrihetens princip, studiet af barnpsykologien som på vissa håll tagit så stark fart, sträfvandena att reformera undervisningsmetoderna i öfverensstämmelse med psykologiens och fysiologiens fordringar; därom vittna de röster, som höja sig mot den alltför ensidiga teoretiska utbildning skolan lämnat, och som yrka på att äfven de praktiska anlagen skola tillgodoses och utbildas.

De ofullkomligheter och brister, som ännu emellertid vidlåda skolan — och de äro många — är det just på grund af hennes maktställning en lifssak för henne att klargöra för sig.

Tvenne mäktiga allmän-mänskliga rörelser ha framträtt på de senaste årtiondena, hvilka bana sig väg och vinna mark bland alla samhällslager och oberoende af politiska och religiösa trosbekännelser, nämligen *nykterhetsrörelsen* och *sedlighetsrörelsen*. Huru förhåller sig skolan till dessa båda rörelser? Har hon någon skyldighet och möjlighet att ta hänsyn till dem eller att deltaga i dem?

Båda dessa rörelser kämpa för människornas befrielse från förnedrande slafveri under låga begär, för personlighetens frigörelse och viljans stärkande; de sträfva mot ädlare, män-

niskovärdiga former för mänsklig lycka. Men gentemot dylika sträfvanden får gifvetvis skolan, med den uppfostrareroll, som alltmer blifvit hennes, icke stå likgiltig. Hon gör det icke heller. Verksamhet i nykterhetens tjänst har länge stått på hennes program och börjar i våra dagar att mer och mer tillhöra hennes lefvande verk, allt efter som denna verksamhets betydelse blir allmännare och djupare insedd inom lärarekåren, och allt efter som dess beskaffenhet göres lämplig för skolan.

Lämplig såsom undervisningsämne har nykterheten blifvit, sedan vi fått bevisande vetenskapliga fakta att stödja oss på från den patologiska anatomen, från den experimentella fysiologien och psykologien och från brottmålsstatistiken. Dessa fakta äro så klara och bevisande, att om det skulle kunna ske, att Sveriges lärare och lärarinnor med dem i hand och med den personliga öfvertygelsens värme — men utan fanatism — begagnade de tillfällen, som skolstadga och skolschema ge dem, att verka för denna sak, så skulle ej många decennier ha förflutit, innan ett jättearbete vore gjort, som beredt alkoholismens värde i vårt land större afbräck än hvad hvarje annan nykterhetsverksamhet — på öfvertygelsens väg nämligen — kunnat mäktas åstadkomma.

Den väg skolan har att gå på detta fält är således utstakad och klar, det gäller bara att med friska krafter beträda den och energiskt vandra framåt därpå.

Men hur ställer sig skolan till hvad man i trängre bemärkelse benämnt sedlighetsrörelsen? Kan hon deltaga uti densamma, och på hvad sätt?

Otvifvelaktigt stå vi här inför en i alla hänseenden vida svårare fråga, men som tillika har ännu djupare innebörd. Nykterhetsspörsmålet rör sig om den enkla, klara och lättfattliga saken, att man bör undvika att skapa sig ett behof, som kan bringa en ofärd; ty af spritdrycker har ju en sund, frisk människa intet som helst behof. Men vid sedlighetsspörsmålet rör det sig om ett naturligt, inneboende behof, det gäller att finna normer för en naturdrift, som näst den individuella själfbevarelsedriften är och måste vara den starkaste af alla. Dessa normer måste å ena sidan ge full uppskattning åt fortplantningsdriftens styrka och betydelse; å andra sidan måste de stå i samklang med de kraf, som ställas af människans högre andliga jag, af hennes egenskap att vara en varelse med fri vilja, utrustad med personliga böjelser, med förmåga att bedöma och bestämma sina handlingar, och med förmåga, ja behof att lyda äfven högre lagar än naturdrifternas.

De människor, som sträfva efter att finna dessa normer, påträffa såsom det kanske väsentligaste hindret på sin väg den mörka lifsåskådning, som anser, att naturen såsom sådan är ond, och som stämplar människans kropp och dess lifsytringar såsom hennes onda princip. Denna åskådning, som låg så oändligt fjärran från vår religionsstiftares så djupt mänskliga syn på lifvet, insmugglades efterhand i den lära, som bar hans namn, och fortfor att härska där i århundraden. Luther bröt med den och lyckades inom den protestantiska världen upphäfva de yttre former, denna åskådning tagit sig; öfver själarna räcker emellertid dess välde den dag i dag är i vidsträckt mån.

Och i själfva verket är det endast alltför förklarligt, att den gör det. Människans kroppsliga lifsytringar och alldeles särskildt de, som ha att göra med släktets bevarande, gestalta sig ofta så vederstyggligt, att man synnerligen lätt frestas att betrakta driften själf som synd. Gör blott sent en afton eller en natt en vandring genom våra gator, och du skall göra observationer, som komma dig att erfara den ohyggligaste beklämning, och som fylla dig med sorg och blygsel öfver att människonaturen verkligen är sådan; det förefaller dig som vore det bättre, att människosläktet doge ut, än att all denna vidrighet skall finnas till. Samma smärtkänsla beredes oss för öfrigt icke blott af rått tal och slipprigt skämt utan af ganska alldagliga resonnemang människor emellan.

Men betraktar man saken närmare och lugnare, så kommer man så småningom och allt säkrare och vissare till det resultat, att detta, som sårade en så djupt, det var icke natur, det var icke normal drift, det var onatur, förirring och miss-tag. Och man inser också tydligt och klart, att räddningen skall nås icke genom en sträfvan att förkväfva drifterna, utan att den med nödvändighet måste bestå uti att förädla dem.

Men skall detta förädlingsarbete lyckas, så måste det vara lika omfattande och djupt ingripande som varsamt; då måste det ock börjas i tid, så tidigt ske kan hos hvarje individ.

Länge tyckes man ha tagit för en gifven sak, att en drift, som i normala fall icke alls finnes till under barnaåldern, icke heller då på något sätt skall kunna påverkas eller vägledas. Det enda man därför aktade uppå var att se till, att den ej i förtid väcktes. För detta ändamål ansåg man bland annat synnerligen maktpåliggande och nödvändigt, att barnen afstängdes från hvarje kännedom om allt, som hör till fortplantningsområdet. Ledsamt nog hade de små ingen som

helst respekt för detta område eller dess gränser, och de öfver-skredo alltsomoftast dessa i sina forskningar och sina frågor. Men genom lämpliga tillrättavisningar hibragte man dem dock rätt snart den hälsosamma och nödiga skyggheten, och de lärde sig att förstå, hvad det var som man icke fick fråga om. Andra, mera poetiska föräldrar omskapade verkligheten till dikt och gäfvö de små till lifs sagor om dessa ting. Och sagans värld den är ju barnets värld, och den borde väl ock kunna vara nog för dem.

I skolan fortsattes, så godt sig göra lät, samma tillvägagångssätt. Storkhistorien respekterades, ovetenheten likaså; den senare sattes t. o. m. i system därigenom att man ur zoologien så konsekvent man kunde utmönstrade kapitlet om fortplantningsorganen; ja, sedan man hunnit så långt, att människans anatomi, fysiologi och hälsolära blifvit upptagna som ett särskildt läroämne i skolans öfversta klasser, strök man också där bort samma kapitel. Inkonsekvent nog utslöt man icke sjätte budet, eller var det kanske konsekvent, då det ju är ett förbud? Sjätte budet är väl för öfrigt det för barn minst begripliga af alla buden, och med tigandets princip för öfrigt genomförd är det nog ock fullkomligt omöjligt att på något sätt göra det begripligt för dem.

Det fanns emellertid icke så få såväl föräldrar som pedagoger, som insågo detta systems svagheter, och en del af dem hade mod och företagsamhet nog att bryta med detsamma och att följa ett helt annat förfaringssätt. Och så småningom växte dessa uppfostrares antal, och så småningom bildade de en opinion, stödd dels på deras egna gynnsamma erfarenheter, dels på de observationer, man samlat, hvilka ådagalade det härskande systemets nackdelar. Betecknande nog har denna opinion framträdt tämligen samtidigt i flera olika länder.

Barnets kanske mest utmärkande egenskap är dess oerhörda vetgirighet, en vetgirighet, som utan undantag sträcker sig till allt, som kommer inom dess iakttagelsers räckvidd. När därför ett barn på sina frågor till föräldrarna, hvar manne små barn komma ifrån, och om därmed sammanhängande ting fått snäsiga, afvisande svar, så ger det sig i regel icke till tåls därmed (föräldrarna tro gärna, att det gör det, eller inbilla sig tro det), det låter blott bli att spörja föräldrarna mera, efter som detta blott skulle välla det ytterligare obehag. Det spörjer i stället på andra håll, där man ej är så njugg med svaren. Det behöfver för öfrigt ej fråga alls, det blott iakttager hvad som sker och händer och lyssnar till hvad som säges. Af

förtäckta anspelningar, af samtal vuxna människor emellan, hvilka ingen tror, att barnet hör eller bryr sig om, samlar det sig efterhand ett stoff, af hvilket det bildar sig sina föreställningar. Oftast råkar det dessutom förr eller senare i sällskap med någon kamrat, hvilken vet ofantligt väl besked om alla dessa ting och som äfven med den största beredvillighet berättar därom. De föreställningar, barnet på detta sätt skapar sig, äro vanligtvis mycket oklara och orediga och utgöra en ofta en i hög grad vanställd bild af verkligheten. Men hvad som framför allt utmärker denna bild, det är dess *fulhet*. Alla, som barnet hört tala om dessa ting, ha tydligen varit tjsade af dem men på samma gång funnit dem vidriga. Och med den prägeln bevaras de i barnets minne.

Föga bättre blir resultatet, om barnen till svar på sina frågor få sagan om storken. Ty skillnaden mellan denna saga och andra sagor är, att denna begär man, att det skall tro på som på verklighet, under det att de andra alltid bära namn af sagor. När barnen så förr eller senare få veta, att hvad de trott på var lögn, när de kanske dessutom hånas för sin lättrogenhet, då börjar deras förut så fasta tillit till föräldrarna, deras absoluta tro, att hvad de säga är sant, att undergrävas. I det ena fallet som det andra, vare sig barnet blifvit afvisadt eller man ljugit för det, så förkväfvades den naturliga förtroligheten mellan föräldrar och barn, och en mur reser sig dem emellan, hvilken allt mer och mer skiljer dem åt. När den tid kommer, då föräldrarna gärna skulle vilja tala med barnen, skulle vilja varna dem och råda dem, kunna de ej. Föräldrar och barn förstå hvarandra ej längre.

Hur går det med förtegenhetssystemets genomförande i skolan? Jo, som en lärarinna mycket träffande yttrade vid en diskussion: »ämnet (om fortplantningsorganen) förekommer faktiskt alltid i skolan, antingen under timmarna eller under rasterna. Stänga det ute kunna vi ej. Vilja vi icke, att det skall få plats på lektionstimmarna under lärarinnans ledning och på det sätt, som hon bestämmer — under rasterna förekommer det med all säkerhet under de kamraters ledning, hvilkas karaktär och läggning är sådan, att man minst af allt skulle önska, att just dessa blefve de tongivande inom klassen». Detta är, jag vill tillägga det, icke en enstaka skolas erfarenhet, utan sådant är omdömet i allmänhet, från de håll nämligen, där man observerar barnen äfven mellan lektionstimmarna.

Förtegenhetssystemet har således haft en alldeles motsatt verkan mot den man åsyftat. Man har icke allenast ej

lyckats hålla barnen i okunnighet, utan man har dessutom genom sitt sätt att gå tillväga förvållat, att hela barnets tanke- och fantasivärld beträffande dessa ting blifvit besudlad, och det har dessutom ofta händt, att de begär, man afsett att hålla slumrande, i stället just väckts i förtid och tagit sig uttryck i okyska handlingar; de meddelsamma kamraterna äro ej sällan också förförare.

Hela systemet med dess förkonstling och dess sorgliga konsekvenser hör egentligen stadslifvet till, hör med till den myckna onatur, som där uppvuxit. På landet, där man finner sig midt uppe uti naturlifvet, där kunna ock barnen, om de ej med afsikt afhållas därifrån, studera alla dess företeelser själfva och från början få omedelbar och riktig uppfattning af dem; där behöfva de ej komma med så många frågor, och det lönar sig just inte att ljuga för dem heller; verklighetsiakttagelsen skulle snart korrigera lögnen. Landtlifvets seder äro ock både vida naturligare och vida renare än stadslifvets — i stort sedt åtminstone.

Natur och sanning blef ock reformvännernas lösen. Låtom oss för det första ej göra våld på barnets egen natur, låtom oss i stället lära oss att förstå den, att respektera dess egendomligheter och att bygga på dem. Vetgirigheten är icke blott den mest framträdande utan äfven den nödvändigaste egenskapen hos barnet. Tack vare den förskaffar det sig den kännedom om ting och företeelser, som är till gagn för framtiden, ja, som är absolut nödvändig för denna. Hvarför skulle kännedomen om det, som hör till fortplantningsområdet vara onödig, och hvarför skulle den med nödvändighet vara till skada? Låtom oss lägga märke till på hvad sätt barnet spörjer om dessa ting. Jo, på alldeles samma sätt som om andra. Och svaren, när de ges utan tvekan eller bryderi, dem tar barnen emot alldeles som andra svar och går att med dem till hjälp bygga vidare i sin tankevärld. För öfrigt synas de till sitt inre vara af dessa ting fullt oberörda, i olikhet mot hvad vuxna människor pläga vara. Det är denna olikhet, man förut har förbisett, och barnet har fått lida för de vuxnas egenskaper och fel. Det är icke själfva kunskapen om de nämnda ting, som skadar barnet, utan detta sker genom något annat, som inplantas tillika med kunskapen. Tag bort detta andra, och kunskapen blir oskadlig; förvandla det till dess motsats, och kunskapen blir i dubbel mening värdefull. Och detta andra är undervisarens personliga uppfattning. Det gäller då — och där ligger frågans kärnpunkt

— att först uppfostra sig själf, att lära sig att se de ting, det gäller, enkelt, okonstladt och naturligt och än vidare att uppfatta deras skönhet och deras djupa mening. Ser du det som naturens visa, ändamålsenliga anordning, att människorna icke skapas som enstaka, fristående individer, utan att det ena släktledet bär inom sig fröet till nästa; förnimmer du som ditt hjärtas visshet, att det ej finnes starkare och ej heller heligare band på jorden än de, som förena de båda, hvilka tillsammans ge en ny varelse lif, och de, som förena dem med denna nya varelse; förnimmer du, att dessa band äro lika mycket själens som kroppens — då skall du, på samma gång du omtalar de sanna sakförhållandena för ditt barn, också skänka det denna din öfvertygelse som gäfvor och arf.

Redan barnet har vinst af den så meddelade kunskapen. Det behöfver ej gå på andra håll för att få reda på, hvad det vill veta; det bevaras sålunda från besudlade och vrängda framställningar; det har till och med blifvit kritiskt mot sådana: far och mor ha gifvit det mycket bättre besked. Föräldrarnas auktoritet står alltså kvar som den högsta, förtroendet till dem är bevaradt, och hvad det än gäller, så växer barnet aldrig ifrån att gå till föräldrarna och tala om det och att hämta råd hos dem. Men den största vinsten skördas längre fram, från den tidpunkt, då drifter och begär börja vakna. Seger i kampen emot begären ger visserligen kunskapen ej; därtill kräfves framför allt, att viljan i barndomen blifvit stärkt och riktad på att härska öfver det egna jaget, och därtill kräfves det stödjande exemplet af uppfostrarens egen vandel. Men det inflytande, mitt vetande och i ännu högre grad den fantasi-värld jag på detsamma byggt upp, utöfvar på mina tankar, känslor och handlingar, är dock mycket stort, såsom vi litet hvar äro i tillfälle att konstatera. Och har jag lärt mig att älska ett ideal, så undviker jag instinktivt de vägar, där detta ej hör hemma.

Men förhåller det sig så, då begär skolan icke blott från undervisningssynpunkt ett fel, då hon stympar ett af sina läroämnen, utan hon afhänder sig därmed också en stor uppgift som uppfostrare. Man har också börjat att inse detta och börjat att skapa sig ett annat förfaringsätt.

Att i zoologien taga med det förut utelämnade kapitlet om fortplantningsorganen och deras funktioner underlättas, för att icke säga på sätt och vis möjliggöres (barnen komma ju till skolan med så olika förutsättningar), genom att dels taga det komparativt med motsvarande kapitel inom botaniken, dels i

sammanhang med utvecklingsläran, embryologien.* Denna, en af de yngsta bland naturvetenskaperna, är tillika en af de mest fångslande. Såsom beståndsdel af ämnet zoologi i skolan kan utvecklingsläran inpassas nästan hvar som helst (eftersom den hör hemma öfverallt), men bäst — säga de, som ha erfarenhet om saken — ganska tidigt, och sedan bör den så att säga följa med hela vägen ända upp till läran om människan. Där denna tages mera utförligt, i skolans högsta klass, ha lärjungarna hunnit den mognad, att man kan tala närmare om människans fortplantningsorgan och om dessa organs vård.

Låt oss taga fram några fakta från djurvärlden, människan däri inbegripen. Ju högre vi komma upp i djurserien, dess längre tid behöfver afkomman för sin utveckling, dess längre tid är den i behof af hjälp och skydd; dess fastare blir därför ock bandet mellan modern och afkomman. Hos en del högt stående djur deltaga äfven fadern i arbetet att värna om afkomman, och de osjälfviska omsorgerna om denna förena modern och fadern på ett alldeles särskildt sätt. Människobarnen behöfva en lång rad af år till sin utveckling. Det blir därför nödvändigt, att far och mor hålla ihop mycket länge, hålla ihop hela lifvet, och skall barnens andliga utveckling kunna ledas så väl som möjligt, så måste föräldrarna dels vara fullt utvecklade själfva, dels stå i ett mycket innerligt själsligt samförstånd med hvarandra. Kan någonting predika starkare emot lösliga förbindelser, för förening endast på grund af verklig kärlek och för trohet, än dessa enkla fakta, för att nämna blott dessa? Men det, hvarmed skolan, likaväl som hemmet, kraftigast påverkar de unga, är det sätt, hvarpå fakta meddelas. »Utan I omvänden eder och varden såsom barn, kunnen I icke se Guds rike» — Guds härliga rike på jorden, som finnes där, blott vi lära oss att se det, och som vi kunna än ytterligare befästa: lagbundenhetens, ändamålsenlighetens, fullkomningens rike, skönhetens, renhetens och kärlekens rike. Men med barnarena och barnafromma hjärtan skola vi icke blott själfva få blicka dit in, utan vi skola ock kunna visa barnen en skynt af detta rike.

Vi böra göra det goda för det godas egen skull, heter det. Men tyvärr äro vi människor så beskaffade, att vi mycket ofta, för att sporras till handling, måste drivas af fruktan

* En kortfattad och klart gjord framställning af denna har alldeles nyligen utkommit på Norstedt & Söners förlag: »Grunddragen af embryologien» af Elin Cederblom.

för de onda gärningarnas följder. Vid nykterhetsverksamheten sporrar oss gisslet af de sjukdomar, den nöd och de brott, som alkoholismen fört med i släptåg. Till sedlighetsverksamheten finns det ock ett kraftigt pådrifvande gissel: de veneriska sjukdomarna. Dessa äro så spridda och anställa så fruktansvärda härjningar äfven i vårt land, att vi helt enkelt *måste* samla oss om att bekämpa dem. Och detta sker genom flera medel. Det bästa är ju att förekomma sjukdomar, där så ske kan. Skola vi kunna förekomma dessa, måste vi nödvändigt skapa naturligare och renare seder. Och grunden därtill måste läggas redan hos de unga i hemmet och i skolan.

STRECKEN I HÖLJERÄTTREGEN

